

~ ๑ ~

คู่มือ

พระไตรปิฎกฉบับแปลคำต่อคำกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคมโลก

ประจำปี ๒๕๖๗

Word-by-Word Translation Tipitaka and
Buddhism Propagation to Global Society

๒๐๒๔

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๔๐

อภิธรรมปิฎก ปุฏฐาน ภาค ๑

ได้รับทุนอุดหนุนโครงการจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

ปีงบประมาณ ๒๕๖๗

คู่มือ การเรียนรู้
พระไตรปิฎก ฉบับแปลโดยศัพท์ (คำต่อคำ)

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๔๐
อภิธรรมปิฎก ปุณณาสก ภาค ๑

คำชี้แจง

วัตถุประสงค์ของการจัดทำคู่มือการเรียนรู้พระไตรปิฎกฉบับแปลโดยศัพท์ (Word-by-Word Tipitaka Translation) มี ๒ ประการหลัก คือ ๑. เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของศัพท์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับบาลี ที่เป็นอักษรไทยและอักษรโรมัน ทุกคำ ๒. เพื่อให้ความหมายของศัพท์แต่ละคำที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่ม ได้ช่วยสร้างให้ภาษาบาลีเป็นภาษาที่คงอยู่และสืบเนื่องคู่กับพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๔๐ คือ อภิธรรมปิฎก ปุฏฐาน ภาค ๑ อธิบายปัจจัย ๒๔ โดยพิสดาร แสดงความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแง่ด้านต่างๆ

มหาปุฏฐานปกรณ์ ภาค ๑ ประกอบด้วย ๑. มาติกานิกเขปวาร ๒. อนุโลมติกปุฏฐาน

๑. มาติกานิกเขปวาร มีปัจจัยวิงคาร ว่าด้วย เหตุปัจจัย ๒๔ ได้แก่ ๑) อารัมมณปัจจัย ๒) อธิปัตติปัจจัย ๓) อนันตรปัจจัย ๔) สมันตรปัจจัย ๕) สหชาติปัจจัย ๖) อัญญมัญญปัจจัย ๗) นิสสยปัจจัย ๘) อุปนิสสยปัจจัย ๙) ปุเรชาติปัจจัย ๑๐) ปังชาชาติปัจจัย ๑๑) อาเสวนปัจจัย ๑๒) กัมมปัจจัย ๑๓) วิปากปัจจัย ๑๔) อาหารปัจจัย ๑๕) อินทริยปัจจัย ๑๖) ฌานปัจจัย ๑๗) มัคคปัจจัย ๑๘) สัมปยุตตปัจจัย ๑๙) วิปยุตตปัจจัย ๒๐) อัตถิปัจจัย ๒๑) นัตถิปัจจัย ๒๒) วิคตปัจจัย ๒๓) อวิคตปัจจัย ๒๔) อนุโลมติกปุฏฐาน

๒. อนุโลมติกปุฏฐาน ว่าด้วยปัจจัยอันเกี่ยวกับธรรม ๓ อย่าง คือ กุศลธรรม ๓ อย่าง, เวทนา ๓ อย่าง, วิปาก ๓ อย่าง, อุปาทินน ๓ อย่าง, สังกิลิฏฐะ ๓ อย่าง ปุฏฐานนี้ประกอบด้วย ๑) กุสลัตติกะ ๒) เวทนาติกะ ๓) วิปากติกะ ๔) อุปาทินนัตติกะ ๕) สังกิลิฏฐัตติกะ

คู่มือการศึกษาพระไตรปิฎกฉบับแปลคำต่อคำนี้ คณะผู้ดำเนินการได้พยายามอย่างยิ่งในการสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจศึกษาความหมาย ในการแปลคำศัพท์ที่แสดงด้วยการแปลบาลีซึ่งเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้แสดงธรรมเทศนา ในขณะเดียวกัน คณะผู้ดำเนินการ ได้สรุปประเด็นของธรรมที่สำคัญ ควรแก่การเรียนรู้ และการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของแต่ละคนให้บรรลุจุดหมายที่เป็นความสงบสุขสูงสุดของชีวิต การจัดทำคู่มือจึงแบ่งออกเป็นบท ในแต่ละบทก็จะเป็นการกล่าวถึงธรรมที่บรรจุอยู่ในแต่ละส่วนของเล่ม พร้อมกับยกตัวอย่างของพระบาลีที่เกี่ยวข้องกับธรรมที่สรุปมาให้ศึกษา ผู้ใช้คู่มือจึงจะศึกษาถึงคำอธิบายธรรม มีบาลีประกอบต่อด้วยบทแปลแบบคำต่อคำ และตามด้วยบทแปลโดยความที่ได้จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙.

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑. เหตุปัจจัย และอาร์มณปัจจัย	๕
๒. สหชาติปัจจัย	๙
๓. นิสสยปัจจัย	๑๑
๔. ปุเรชาติปัจจัย.....	๑๕
๕. อัตถปัจจัย.....	๑๙

บทที่ ๑

เหตุปัจจัย และ อารัมมณปัจจัย

บทนี้ จะกล่าวเหตุปัจจัยในอภิธรรม ท่านจำแนกความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นเหตุปัจจัยแก่กันไว้ ๒๔ แบบ เรียกว่า ปัจจัย ๒๔ เหตุ ก็ดี อารมณก็ดี เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งใน ๒๔ นั้น ท่านจัดไว้เป็นปัจจัยข้อแรกและข้อสอง ตามลำดับ เรียกว่า เหตุปัจจัย และ อารัมมณปัจจัย

เหตุปัจจัยเป็นแนวคิดที่สำคัญในอภิธรรมซึ่งถือเป็นพื้นฐานในการเข้าใจธรรมชาติของการเกิดขึ้นและการดับไปของสิ่งต่างๆ แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้สภาวะต่างๆ เกิดขึ้นหรือสิ้นสุดลง การศึกษาความสัมพันธ์นี้ช่วยให้เราเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของชีวิต ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตและจักรวาลอย่างลึกซึ้ง.

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๑. เหตุปัจจัยติ เหตุ เหตุสมปยุตตกานํ ธมมานํ ตัมมภูฏานานนญ รุปานํ เหตุปัจจัยเณ ปัจจโย.

๒. อารมมณปัจจัยติ รูปายตนํ จกขุวิญญานธาตุยา ตัมมปยุตตกานนญ ธมมานํ อารมมณปัจจัยเณ ปัจจโย. สททายตนํ โสทวิญญานธาตุยา ตัมมปยุตตกานนญ ธมมานํ อารมมณปัจจัยเณ ปัจจโย. คนธายตนํ ฆานวิญญานธาตุยา ตัมมปยุตตกานนญ ธมมานํ อารมมณปัจจัยเณ ปัจจโย. รสายตนํ ชิวหาวิญญานธาตุยา ตัมมปยุตตกานนญ ธมมานํ อารมมณปัจจัยเณ ปัจจโย. โผฏฐัพพายตนํ กายวิญญานธาตุยา ตัมมปยุตตกานนญ ธมมานํ อารมมณปัจจัยเณ ปัจจโย. รูปายตนํ สททายตนํ คนธายตนํ รสายตนํ โผฏฐัพพายตนํ มโนธาตุยา ตัมมปยุตตกานนญ ธมมานํ อารมมณปัจจัยเณ ปัจจโย. สัพเพ ธมมา มโนวิญญานธาตุยา ตัมมปยุตตกานนญ ธมมานํ อารมมณปัจจัยเณ ปัจจโย.

ยํ ยํ ธมมํ อารพภ เย เย ธมมา อุปุปชชนติ จิตฺตเจตสิกกา ธมมา เต เต ธมมา เตสํ เตสํ ธมมานํ อารมมณปัจจัยเณ ปัจจโย.

๒. การแปลคำต่อคำ

๑. [อตฺโถ – เนื้อความ/ ปทสฺส – แห่งบท]/ “เหตุปัจจัย”ติ. – ว่า “.....”ดังนี้ ความว่า/
เหตุ – เหตุทั้งหลาย/ เหตุสมปยุตตกานํ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยเหตุ/ ธมมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/
ตัมมภูฏานานนญ – ที่มีธรรมอันสัมปยุตด้วยเหตุอันเป็นเหตุตั้งขึ้นพร้อม ด้วย/ รูปานํ – แห่งรูปทั้งหลาย/ เหตุปัจจัยเณ
– โดยเหตุปัจจัย/ ปัจจโย. – เป็นปัจจัย/

๒. [อตฺโถ – เนื้อความ/ ปทสฺส – แห่งบท]/ “อารมมณปัจจัย”ติ. – ว่า “.....”ดังนี้ ความว่า/

รูปายตน – อายุตนะคือรูป/ จกขุวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตา/ ตัมมปยุตตทานถ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตานั้น ด้วย/ ธมมานิ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อารมมณปจฺเจย – โดยอารัมมณปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

สทหายตน – อายุตนะคือเสียง/ โสทวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหู/ ตัมมปยุตตทานถ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหูนั้น ด้วย/ ธมมานิ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อารมมณปจฺเจย – โดยอารัมมณปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

คนฺธายตน – อายุตนะคือกลิ่น/ มานวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยจมูก/ ตัมมปยุตตทานถ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยจมูกนั้น ด้วย/ ธมมานิ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อารมมณปจฺเจย – โดยอารัมมณปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

รสายตน – อายุตนะคือรส/ ชิวหาวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยลิ้น/ ตัมมปยุตตทานถ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยลิ้นนั้น ด้วย/ ธมมานิ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อารมมณปจฺเจย – โดยอารัมมณปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

โณฏฐพฺพายตน – อายุตนะคือความถูกต้อง/ กายวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยร่างกาย/ ตัมมปยุตตทานถ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยร่างกายนั้น ด้วย/ ธมมานิ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อารมมณปจฺเจย – โดยอารัมมณปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

รูปายตน – อายุตนะคือรูป/ สทหายตน – อายุตนะคือเสียง/ รสายนฺ – อายุตนะคือรส/ คนฺธายตน – อายุตนะคือกลิ่น/ โณฏฐพฺพายตน – อายุตนะคือความถูกต้อง/ มโนวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ/ ตัมมปยุตตทานถ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจนั้น ด้วย/ ธมมานิ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อารมมณปจฺเจย – โดยอารัมมณปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

สพฺเพ – ทั้งปวง/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ มโนวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ/ ตัมมปยุตตทานถ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจนั้น ด้วย/ ธมมานิ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อารมมณปจฺเจย – โดยอารัมมณปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

ยํ – ไค/ ยํ – ไค/ ธมฺมํ – ซึ่งธรรม/ อารพฺก – เพราะปรารภถึง/ เย – เหล่าใด/ เย – เหล่าใด/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ อุปฺปชฺชนฺติ – ย่อมเกิดขึ้น/ จิตฺตเจตฺตลีกา – ที่เป็นธรรมทั้งเป็นจิตทั้งไปร่วมกันแล้วด้วยจิต/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ เต – เหล่านั้น/ เต – เหล่านั้น/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ เตสํ – เหล่านั้น/ เตสํ – เหล่านั้น/ ธมฺมานิ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อารมมณปจฺเจย – โดยอารัมมณปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

๓. การแปลโดยความ

[๑] เหตุปัจจัย^๑ ได้แก่ เหตุ เป็นปัจจัยแก่สภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยเหตุและรูปที่มีธรรมอันสัมปยุตด้วยเหตุนั้น เป็นสมุฏฐานโดยเหตุปัจจัย

[๒] อารัมมณปัจจัย ได้แก่ รูปายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยจักขุวิญญาณธาตุนั้นโดยอารัมมณปัจจัย

สัททายตนะ เป็นปัจจัยแก่โสตวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยโสตวิญญาณธาตุนั้นโดยอารัมมณปัจจัย

คันธายตนะ เป็นปัจจัยแก่ฆานวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยฆานวิญญาณธาตุนั้นโดยอารัมมณปัจจัย

รสายตนะเป็นปัจจัยแก่ชีวหาวิญญาณธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยชีวหาวิญญาณธาตุนั้นโดยอารัมมณปัจจัย

โผฏฐัพพายตนะเป็นปัจจัยแก่กายวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยกายวิญญาณธาตุนั้นโดยอารัมมณปัจจัย

รูปายตนะ สัททายตนะ คันธายตนะ รสชาติตนะ และโผฏฐัพพายตนะเป็นปัจจัยแก่มนธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยมนธาตุนั้นโดยอารัมมณปัจจัย

สภาวะธรรมทั้งปวงเป็นปัจจัยแก่มนวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยมนวิญญาณธาตุนั้นโดยอารัมมณปัจจัย

สภาวะธรรมที่เป็นจิตและเจตสิกใด ๆ ปรารภสภาวะธรรมใด ๆ เกิดขึ้น สภาวะธรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัยแก่สภาวะธรรมที่เป็นจิตและเจตสิกนั้น ๆ โดยอารัมมณปัจจัย

๔. สรุป

๑. เหตุปัจจัย คือเหตุเป็นปัจจัยแห่งธรรมที่ประกอบกับเหตุ และแห่งรูปที่มีธรรมอันประกอบกับเหตุนั้นเป็นสมุฏฐาน เป็นเครื่องสนับสนุนกันโดยเป็นเหตุปัจจัย

๒. อารัมมณปัจจัย หมายถึงอายตณภายนอก หรืออารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมะ เป็นปัจจัยแห่งวิญญาณธาตุ คือความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และแห่งธรรมที่ประกอบกับวิญญาณธาตุนั้น ๆ เป็นเครื่องสนับสนุนที่เป็นอารมณ์ โดยฐานะเป็นอารัมมณปัจจัย

^๑ อภ.ส. (ไทย) ๔๐/๑-๒/๒-๓.

๕. ข้อคิดตามหลักธรรม

ประโยชน์ในการรู้เข้าใจในเหตุปัจจัย

- **เหตุปัจจัย** คือ เหตุ เป็นปัจจัยอันหนึ่งที่ทำให้เกิดสิ่งหนึ่งตามมา ถ้ากุศลเป็นเหตุ ผลลัพธ์ที่ดีก็เกิดขึ้นตามมา ถ้าอกุศลเป็นเหตุ ผลลัพธ์ที่ไม่ดีก็เกิด เช่น ตัณมะม่วง เป็นปัจจัยให้เกิดผลมะม่วง เป็นต้น

- **อารมณ์ปัจจัย** คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และ ธรรมารมณ์ เป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิก เปรียบเสมือนเด็กเล็กกำลังหัดเดิน ต้องยึดคอกค้ำยันไว้ไม่ให้ล้ม เด็กเล็กเปรียบเสมือนจิตเจตสิก ส่วนคอกค้ำยันเปรียบเสมือนอารมณ์ทั้ง ๖

จิต หมายถึง สิ่งที่ทำหน้าที่คิดนึก รับความรู้สึก หรือ ใจ.

เจตสิก หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นกับจิต อารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ

บทที่ ๒

สหชาติปัจจัย

บทนี้ จะกล่าวสหชาติปัจจัย คือสภาวะธรรมที่เป็นปัจจัยให้สภาวะธรรมอื่นเกิดขึ้นพร้อมกับตน เช่น มหาภูตรูป ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ เป็นสหชาติปัจจัย คือ เกิดร่วมกับอุปาทายรูป (รูปอาศัย) ตัวอย่างเช่น เมื่อมีมหาภูตรูปของคนเกิดขึ้น มหาภูตรูปนั้นก็จะทำให้มีตา หู จมูก ลิ้น เป็นต้น เกิดขึ้นด้วย ตา หู จมูก ลิ้น เป็นต้น เป็นรูปที่อาศัยมหาภูตรูปเกิด

สท แปลว่า ร่วมกัน, ชาตะ แปลว่า เกิด, ปัจจัย คือ ธรรมอันเป็นอุปการะ หนุนให้สภาวะธรรมอื่นเกิดขึ้น หรือ ดำรงอยู่

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๖. สหชาติปัจจัยติ จตตารโ ขนธา อรูปิโน อณฺณมณฺณํ สหชาติปัจจัยเณน ปัจจโย. จตตารโ มหาภูตา อณฺณมณฺณํ สหชาติปัจจัยเณน ปัจจโย. โอกกนตฺติขเณ นามรูปิ อณฺณมณฺณํ สหชาติปัจจัยเณน ปัจจโย. จิตฺตเจตฺติกา ธมฺมา จิตฺตสมฺภูตฺตานานํ รูปานํ สหชาติปัจจัยเณน ปัจจโย. มหาภูตา อุปาทารูปานํ สหชาติปัจจัยเณน ปัจจโย. รูปิโน ธมฺมา อรูปินํ ธมฺมานํ กิณฺณิ กาลเณ สหชาติปัจจัยเณน ปัจจโย. กิณฺณิ กาลเณ น สหชาติปัจจัยเณน ปัจจโย.

๒. การแปลคำต่อคำ

๖. [อตฺโถ – เนื้อความ/ ปทสฺส – แห่งบท]/ “สหชาติปัจจัย”ติ. – ว่า “.....”ดังนี้ ความว่า/
จตตารโ – ๔ ประการ/ ขนธา – ขันธ์ทั้งหลาย/ อรูปิโน – ที่มีรูปหาไม่ได้/ อณฺณมณฺณํ – แก่กันและกัน/
สหชาติปัจจัยเณน – โดยปัจจัยที่เกิดด้วยกันแล้ว/ ปัจจโย. – เป็นปัจจัย/
จตตารโ – ๔ ประการ/ มหาภูตา – มหาภูตรูปทั้งหลาย/ อณฺณมณฺณํ – แก่กันและกัน/ สหชาติปัจจัยเณน – โดยปัจจัยที่เกิดด้วยกันแล้ว/ ปัจจโย. – เป็นปัจจัย/
โอกกนตฺติขเณ – ในขณะที่ก้าวลงสู่ครรภ์/ นามรูปิ – ชื่อและรูป/ อณฺณมณฺณํ – แก่กันและกัน/
สหชาติปัจจัยเณน – โดยปัจจัยที่เกิดด้วยกันแล้ว/ ปัจจโย. – เป็นปัจจัย/
จิตฺตเจตฺติกา – ที่เป็นธรรมทั้งเป็นจิตทั้งไปร่วมกันแล้วด้วยจิต/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ จิตฺตสมฺภูตฺตานานํ – ที่มีจิตเป็นเหตุตั้งขึ้นพร้อม/ รูปานํ – แห่งรูปทั้งหลาย/ สหชาติปัจจัยเณน – โดยปัจจัยที่เกิดด้วยกันแล้ว/ ปัจจโย. – เป็นปัจจัย/
มหาภูตา – มหาภูตรูปทั้งหลาย/ อุปาทารูปานํ – แห่งรูปที่ควรเข้าไปยึดถือทั้งหลาย/ สหชาติปัจจัยเณน – โดยปัจจัยที่เกิดด้วยกันแล้ว/ ปัจจโย. – เป็นปัจจัย/ รูปิโน – ที่มีรูป/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ อรูปินํ – ที่มีรูปหาไม่ได้/ ธมฺมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ กิณฺณิ กาลเณ – ในกาลบางครั้ง/ สหชาติปัจจัยเณน – โดยปัจจัยที่เกิดด้วยกันแล้ว/ ปัจจโย. – เป็นปัจจัย/
กิณฺณิ กาลเณ – ในกาลบางครั้ง/ น สหชาติปัจจัยเณน – โดยปัจจัยที่เกิดด้วยกันแล้ว/ ปัจจโย. – เป็นปัจจัย/

๓. การแปลโดยความ

[๖] สหชาติปัจจัย^๒ ได้แก่ ชันธ ๔ ที่ไม่เป็นรูปเป็นปัจจัยแก่กันและกันโดยสหชาติปัจจัย มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยแก่กันและกันโดยสหชาติปัจจัยในปฏิสนธิขณะ นามรูป เป็นปัจจัยแก่กันและกันโดยสหชาติปัจจัย

สภาวะธรรมที่เป็นจิตและเจตสิกเป็นปัจจัยแก่จิตตสมุฏฐานรูปโดยสหชาติปัจจัย มหาภูตรูปเป็นปัจจัยแก่อุปาทายรูปโดยสหชาติปัจจัย สภาวะธรรมที่เป็นรูป บางคราวเป็นปัจจัยแก่สภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปโดยสหชาติปัจจัย บางคราวไม่เป็นปัจจัยโดยสหชาติปัจจัย

๔. สรุป

สหชาติปัจจัย ธรรม ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ เป็นปัจจัยของกันและกัน โดยเป็นสหชาติปัจจัยแก่กัน คือเป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดพร้อมกัน. เช่น มหาภูตรูป ๔ คือดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นปัจจัยของกันและกัน โดยเป็นสหชาติปัจจัย คือเป็นเครื่องสนับสนุนที่เกิดพร้อมกัน, ในขณะปฏิสนธิ (ก้าวลงสู่ครรภ์มารดา) นามและรูปก็เป็นปัจจัยของกันและกัน โดยเป็นสหชาติปัจจัย คือหนุนกัน เกิดพร้อมกัน.

จิตและเจตสิกเป็นปัจจัยแก่รูป อันมีจิตเป็นสมุฏฐาน โดยเป็นสหชาติปัจจัย มหาภูตรูป เป็นปัจจัยแก่อุปาทายรูป โดยเป็นสหชาติปัจจัย

๕. ข้อคิดตามหลักธรรม

สหชาติปัจจัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ดังนี้

สหชาติปัจจัย เป็นธรรมที่หนุนโดยเกิดร่วมกัน ความหมายว่า เมื่อมีสิ่งนั้นเกิดแล้ว ก็เป็นปัจจัยหนุนให้สิ่งนั้นเกิดตามมาด้วย เสมือนหลอดไฟเป็นปัจจัยหนุนให้แสงสว่างเกิดขึ้น ฉะนั้น หลอดไฟเป็นสหชาติปัจจัยหนุนให้แสงสว่างเกิด

กลไกในระบบร่างกายของสิ่งมีชีวิต ก็เช่นเดียวกัน มีสิ่งที่สนับสนุนให้เกิดขึ้นร่วมกัน

^๒ อภ.ส. (ไทย) ๔๐/๖/๗.

บทที่ ๓

นิสสยปัจจัย

บทนี้ จะกล่าวนิสสยปัจจัย หมายถึงสภาวะธรรมที่เป็นที่อาศัย คือ จิตและเจตสิกธรรม เป็นปัจจัยแก่รูป อันมีจิตเป็นสมุฏฐาน โดยนิสสยปัจจัย จิตเมื่ออาศัยสิ่งนี้ จิตจึงสามารถจะเกิดขึ้นได้ ถ้าไม่มีสิ่งนี้ จิตไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้เลย เป็นต้น

ชั้น ๔ เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่อธิบายถึงลักษณะของมนุษย์ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งแต่ละชั้นล้วนมีปฏิสัมพันธ์และเป็นปัจจัยของกันและกันในลักษณะของนิสสยปัจจัย

เวทนา เป็นประสบการณ์ด้านอารมณ์และความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสระหว่างวิญญาณกับวัตถุ โดยเวทนาสามารถแบ่งออกเป็นสามประเภท ได้แก่ สุข เวทนา ทุกข์เวทนา และอุเบกขา ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อสัญญาและสังขาร

สัญญา หมายถึง กระบวนการรับรู้ที่เกิดจากการตีความและจัดหมวดหมู่เหตุการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยสัญญามีบทบาทในการช่วยให้เราสามารถระบุและจำแนกสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประสบการณ์

สังขาร เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความคิดและอารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งรวมถึงความตั้งใจ การตัดสินใจ และกิจกรรมทางจิตใจอื่นๆ ที่สามารถก่อให้เกิดการตอบสนองต่อเวทนาและสัญญา

วิญญาณ คือความรู้สึกตัวหรือสำนึก ตัววิญญาณนั้นทำหน้าที่เป็นฐานสำหรับการรับรู้และประสบการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากชั้นทั้งสามที่กล่าวมา โดยเป็นนิสสยปัจจัย

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๘. นิสสยปจฺจโยติ จตฺตาริ ชนฺธา อรูปิโน อณฺณมณฺณํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย. จตฺตาริ มหาภูตา อณฺณมณฺณํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย. โอกฺกนตฺติกฺขณ นามรูปิ อณฺณมณฺณํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย. จิตฺตเจตฺติกา ธมฺมา จิตฺตสมุฏฺฐานานํ รูปานํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย. มหาภูตา อุปาหารูปานํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย.

จกฺขายตฺนํ จกฺขุวิญญานธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญจ ธมฺมานํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย. โสตายตฺนํ โสตฺวิญญานธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญจ ธมฺมานํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย. ขานายตฺนํ ขานวิญญานธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญจ ธมฺมานํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย. ชิวหายตฺนํ ชิวหาวิญญานธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญจ ธมฺมานํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย. กายายตฺนํ กายวิญญานธาตุยา ตํสมฺปยุตฺตกานญจ ธมฺมานํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย. ยํ รูปิ นิสสาย มโนธาตุ จ มโนวิญญานธาตุ จ วตฺตณฺติ ตํ รูปิ มโนธาตุยา จ มโนวิญญานธาตุยา จ ตํสมฺปยุตฺตกานญจ ธมฺมานํ นิสสยปจฺจเยน ปจฺจโย.

๒. การแปลคำต่อคำ

๘. [อตุโล – เนื้อความ/ ปทสฺส – แห่งบท]/ “นิสฺสยปจฺจโย”ติ. – ว่า “.....”ดังนี้ ความว่า/
จตุตทาโร – ๔ ประการ/ ขนฺธา – ชั้นทั้งหลาย/ อรูปิโน – ที่มีรูปหามีได้/ อลฺลญฺมณฺญํ – แก่กันและกัน/
นิสฺสยปจฺจเยน – โดยนิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
จตุตทาโร – ๔ ประการ/ มหาภูตา – มหาภูตรูปทั้งหลาย/ อลฺลญฺมณฺญํ – แก่กันและกัน/ นิสฺสยปจฺจเยน – โดย
นิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
โอกฺกนตฺติกขณ – ในขณะที่กัวลงสู่ศรร/ นามรูป – ชื่อและรูป/ อลฺลญฺมณฺญํ – แก่กันและกัน/ นิสฺสยปจ
จเยน – โดยนิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
จิตฺตเจตฺติกา – ที่เป็นธรรมทั้งเป็นจิตทั้งไปร่วมกันแล้วด้วยจิต/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ จิตฺตสมฺภูฏานานํ – ที่
มีจิตเป็นเหตุตั้งขึ้นพร้อม/ รูปานํ – แห่งรูปทั้งหลาย/ นิสฺสยปจฺจเยน – โดยนิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
มหาภูตา – มหาภูตรูปทั้งหลาย/ อรูปาทารูปานํ – แห่งรูปที่ควรเข้าไปยึดถือทั้งหลาย/ นิสฺสยปจฺจเยน – โดย
นิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
จกฺขายตฺนํ – อายุตนะคือดวงตา/ จกฺขวิญญานธาตฺยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตา/ ตฺสมฺปยุตฺต
กานณฺจ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตานั่น ด้วย/ ธมฺมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/
นิสฺสยปจฺจเยน – โดยนิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
โสตายตฺนํ – อายุตนะคือหู/ โสทวิญญานธาตฺยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหู/ ตฺสมฺปยุตฺตกานณฺจ – ที่
ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหูนั้น ด้วย/ ธมฺมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ นิสฺสยปจฺจเยน – โดย
นิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
ฆานายตฺนํ – อายุตนะคือจมูก/ ฆานวิญญานธาตฺยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยจมูก/ ตฺสมฺปยุตฺตกานณฺจ
– ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยจมูกนั้น ด้วย/ ธมฺมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ นิสฺสยปจฺจเยน –
โดยนิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
ชีวหายตฺนํ – อายุตนะคือลิ้น/ ชีวหาวิญญานธาตฺยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยลิ้น/ ตฺสมฺปยุตฺตกานณฺจ –
ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยลิ้นนั้น ด้วย/ ธมฺมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ นิสฺสยปจฺจเยน – โดย
นิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
กายายตฺนํ – อายุตนะคือร่างกาย/ กายวิญญานธาตฺยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยร่างกาย/ ตฺสมฺปยุตฺต
กานณฺจ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยร่างกายนั้น ด้วย/ ธมฺมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/
นิสฺสยปจฺจเยน – โดยนิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/
ยํ – ไค/ รูปํ – ซึ่งรูป/ นิสฺสาย – อาศัยแล้ว/ มโนธาตฺ จ – มโนธาตุ ด้วย/ มโนวิญญานธาตฺ จ – ธาตุคือ
ความรู้แจ้งด้วยใจ ด้วย/ วตฺตฺนติ – ย่อมเป็นไป/ ตํ – อันนั้น/ รูปํ – รูป/ มโนธาตฺยา จ – แก่มโนธาตุ ด้วย/ มโนวิญ
ญานธาตฺยา จ – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ ด้วย/ ตฺสมฺปยุตฺตกานณฺจ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือใจนั้น
ด้วย/ ธมฺมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ นิสฺสยปจฺจเยน – โดยนิสฺสยปจฺจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปจฺจัย/

๓. การแปลโดยความ

[๘] นิสสยปัจจัย^๓ ได้แก่ ชันธ ๔ ที่ไม่เป็นรูปเป็นปัจจัยแก่กันและกันโดยนิสสยปัจจัย มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยแก่กันและกันโดยนิสสยปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ

นามรูป เป็นปัจจัยแก่กันและกันโดยนิสสยปัจจัย สภาวะธรรมที่เป็นจิตและเจตสิกเป็นปัจจัยแก่จิตตสมุฏฐานรูปโดยนิสสยปัจจัย มหาภูตรูป เป็นปัจจัยแก่อุปาทายรูปโดยนิสสยปัจจัย

จักขายตนะเป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วย จักขุวิญญาณธาตุนั้นโดยนิสสยปัจจัย

โสตายตนะเป็นปัจจัยแก่โสตวิญญาณธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยโสตวิญญาณธาตุนั้นโดยนิสสยปัจจัย
ฆานายตนะเป็นปัจจัยแก่ฆานวิญญาณธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยฆานวิญญาณธาตุนั้นโดยนิสสยปัจจัย

๔. สรุป

ชันธ ๔ เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่อธิบายถึงลักษณะของมนุษย์ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งแต่ละชันธล้วนมีปฏิสัมพันธ์และเป็นปัจจัยของกันและกันในลักษณะของนิสสยปัจจัย

เมื่อมองในแง่ของนิสสยปัจจัย ชันธ ๔ สามารถส่งผลกระทบต่อกันและกัน เช่น เวทนาที่เราประสบสามารถทำให้เกิดสัญญาที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสรรค์สังขาร และในทางกลับกัน สังขารทั้งหมดที่มนุษย์สร้างขึ้นก็ส่งผลต่อวิญญาณและการรับรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ

มหาภูตรูป ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นปัจจัยของกันและกัน โดยเป็นนิสสยปัจจัย คือสนับสนุนที่เป็นที่อาศัย. ในขณะที่ก้าวลงครรภ์มารดา (ขณะปฏิสนธิ) นามและรูปเป็นปัจจัยของกันและกัน โดยเป็นนิสสยปัจจัย คือเป็นเครื่องสนับสนุนที่เป็นที่อาศัย.

ธรรมคือจิตและเจตสิกเป็นปัจจัยของรูปที่มีจิตเป็น สมุฏฐาน โดยฐานะเป็นนิสสยปัจจัยคือเป็นเครื่องสนับสนุนที่เป็นที่อาศัย

^๓ อภ.ส. (ไทย) ๔๐/๘/๗.

๕. ข้อคิดตามหลักธรรม

นิสสยปัจจัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ดังนี้

นิสสยปัจจัย คือ ธรรมที่อุททหนโดยเป็นที่อาศัย ความหมายว่า เป็นที่อาศัยของสิ่งอื่น เช่น พ่อแม่เป็นที่อาศัยของลูก ครูอาจารย์เป็นที่อาศัยของศิษย์ อุปมาเสมือนแผ่นดินเป็นที่อาศัยของต้นไม้ แม่น้ำเป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำ มีปลา เป็นต้น

นิสสยปัจจัย ทำให้ทุกชีวิต ทุกสิ่งล้วนมีคุณค่าในตัวเอง จะไม่มีใคร หรือมีอะไรที่เกิดขึ้นโดยไม่อาศัยกัน โดยไม่พึ่งพากัน

บทที่ ๔

ปุเรชาตปัจจย

บทนี้ จะกล่าวปุเรชาตปัจจย คือธรรมที่ช่วยเป็นอุปการะต่อกัน โดยความเกิดก่อน มีเนื้อความอยู่ ๒ ประการ คือ โดยความเป็นวัตถุประการหนึ่ง โดยความเป็นอารมณ์ประการหนึ่ง รูปซึ่งเกิดก่อนแล้วยังไม่ดับ เป็นปัจจยแก่จิตโดยเป็นปุเรชาตปัจจย เพราะฉะนั้นจิตและเจตสิกไม่ใช้รูป แต่ว่าเป็นปัจจยซึ่งกันและกันได้

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๑๐. ปุเรชาตปจฺจโยติ จกฺขายตฺถ จกฺขุวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. โสตายตฺถ โสตฺวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. ฆานายตฺถ ฆานวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. ชิวฺหายตฺถ ชิวฺหาวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. กายายตฺถ กายวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย.

รูปายตฺถ จกฺขุวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. สทฺหายตฺถ โสตฺวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. คนฺธายตฺถ ฆานวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. รสายตฺถ ชิวฺหาวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. โผฏฐพฺพายตฺถ กายวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. รูปายตฺถ สทฺหายตฺถ คนฺธายตฺถ รสายตฺถ โผฏฐพฺพายตฺถ มโนธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย.

ยํ รูปํ นิสฺสาย มโนธาคฺค จ มโนวิญญฺณธาคฺค จ วตฺตณฺติ ตํ รูปํ มโนธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. มโนวิญญฺณธาคฺคยา ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ ธมฺมานํ กิณฺณิ กาเล ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย. กิณฺณิ กาเล น ปุเรชาตปจฺจเยน ปจฺจโย.

๒. การแปลคำต่อคำ

๑๐. [อตฺโถ – เนื้อความ/ ปทสฺส – แห่งบท]/ “ปุเรชาตปจฺจโย”ติ. – ว่า “.....”ดังนี้ ความว่า/

จกฺขายตฺถ – อายตนะคือดวงตา/ จกฺขุวิญญฺณธาคฺคยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตา/ ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตานั้น ด้วย/ ธมฺมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ ปุเรชาตปจฺจเยน – โดยปุเรชาตปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

โสตายตฺถ – อายตนะคือหู/ โสตฺวิญญฺณธาคฺคยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหู/ ตํสมฺปยุตฺตกาณณจ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหูนั้น ด้วย/ ธมฺมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ ปุเรชาตปจฺจเยน – โดยปุเรชาตปัจจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

ย - ไค/ รูป - ซึ่งรูป/ นิสสาย - อาศัยแล้ว/ มโนธาตุ จ - มโนธาตุ ด้วย/ มโนวิญาณธาตุ จ - ธาตุคือ
 ความรู้แจ้งด้วยใจ ด้วย/ วตตคติ - ย่อมเป็นไป/ ต - อันนั้น/ รูป - รูป/ มโนวิญาณธาตุยา - แห่งธาตุคือความรู้แจ้ง
 ด้วยใจ/ ตสมฺปยุตตทานญ - ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจนั้น ด้วย/ ธมมานิ - แห่งธรรม
 ทั้งหลาย/ ปุเรชาตปจฺจเยน - โดยปุเรชาตปัจจย/ ปจฺจโย. - เป็นปัจจย/

มโนวิญญาณธาตุ – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ/ **ตัมมปุฏฺฐกานณ** – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจนั้น ด้วย/ **ธมฺมานํ** – แห่งธรรมทั้งหลาย/ **กิลฺลิจิ กาเล** – ในกาลบางครั้งว/ **ปุเรชาตปจฺเจยน** – โดยปุเรชาตปัจจย/ **ปจฺจโย** – เป็นปัจจย/ **กิลฺลิจิ กาเล** – ในกาลบางครั้งว/ **น ปุเรชาตปจฺเจยน** – โดยนปุเรชาตปัจจย/ **ปจฺจโย** – เป็นปัจจย/

๓. การแปลโดยความ

[๑๐] ปุเรชาตปัจจย ได้แก่^๔ จักขยตนะเป็นปัจจยแก่จักขุวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยจักขุวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

โสตตนะเป็นปัจจยแก่โสตวิญญาณธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยโสตวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

ฆานายตนะเป็นปัจจยแก่ฆานวิญญาณธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยฆานวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

ชีวนายตนะเป็นปัจจยแก่ชีวาวิญญาณธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยชีวาวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

กายตนะเป็นปัจจยแก่กายวิญญาณธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยกายวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

รูปายตนะเป็นปัจจยแก่จักขุวิญญาณธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยจักขุวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

สัททตนะ เป็นปัจจยแก่โสตวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยโสตวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

คันธตนะเป็นปัจจยแก่ฆานวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยฆานวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

รสตนะเป็นปัจจยแก่ชีวาวิญญาณธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยชีวาวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

โณภูมัพพายตนะ เป็นปัจจยแก่กายวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยกายวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

รูปายตนะ สัททตนะ คันธตนะ รสตนะ และโณภูมัพพายตนะเป็นปัจจยแก่มโนธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยมโนธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจย

^๔ อภ.ส. (ไทย) ๔๐/๑๐/๙.

รูปที่มโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุอาศัยเป็นไปเป็นปัจจัยแก่มโนธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยมโนธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจัย บางคราวเป็นปัจจัยแก่มโนวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยมโนวิญญาณธาตุนั้นโดยปุเรชาตปัจจัย บางคราวไม่เป็นปัจจัยโดยปุเรชาตปัจจัย

๔. สรุป

อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นปัจจัยแห่งวิญญาณธาตุทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ตามประเภทของตน และแห่งธรรมที่ประกอบด้วยวิญญาณธาตุนั้น ๆ โดยฐานะเป็นปุเรชาตปัจจัย

อายตนะภายนอก คือ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โสภณวัตถุ เป็นปัจจัยแห่งวิญญาณธาตุนั้น โดยเป็นปุเรชาตปัจจัยเป็นต้น

๕. ข้อคิดตามหลักธรรม

ปุเรชาตปัจจัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ดังนี้

ปุเรชาตปัจจัย คือ ธรรมที่อุดหนุนโดยเกิดขึ้นก่อน หมายความว่า เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นก่อน แล้วตนก็ให้สิ่งอื่นเกิดขึ้นมา เช่น ประสาทตาเป็นปัจจัยเกิดก่อน ความรู้ทางตาก็เกิดขึ้น ถ้าประสาทตาไม่มี ความรู้ทางตาก็ไม่เกิด

ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า อวัยวะของมนุษย์ หรือของสิ่งมีชีวิต เป็นสิ่งมหัศจรรย์ มีกลไกการทำงานของร่างกายเป็นห่วงโซ่เชื่อมโยงกันอย่างสอดคล้องลงตัว

บทที่ ๕

อติปิศาจ

บทนี้ จะกล่าวอติปิศาจ อันหมายถึง นามชั้น ๔ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นปิศาจแก่กัน และกันโดยฐานะเป็นอติปิศาจ มหาภูตรูป ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นปิศาจแก่กันและกันโดยฐานะเป็นอติปิศาจ ใน ปฏิสนธิขณะ นามรูปเป็นปิศาจแก่กันและกันโดยฐานะอติปิศาจ

ตัวอย่าง

๑. บาลี

๒๑. อติปิศาจโยติ จตตารโ ชนธา อรูปิโน อณุมณญ์ อติปิศาจเยน ปัจจโย. จตตารโ มหาภูตา อณุมณญ์ อติปิศาจเยน ปัจจโย. โอกกนตักขณ นามรูปิ อณุมณญ์ อติปิศาจเยน ปัจจโย. จิตตเจตสิกกา ธมมา จิตตสมุฏฐานานัน รุปานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. มหาภูตา อุปาหารูปานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย.

จกขายตนัน จกขุวิญญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. โสตายตนัน โสตวิญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. ฆานายตนัน ฆานวิญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. ชิวหายตนัน ชิวหาวิญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. กายายตนัน กายวิญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย.

รูปายตนัน จกขุวิญญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. สทหายตนัน โสตวิญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. คนธายตนัน ฆานวิญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. รสายตนัน ชิวหาวิญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. โผฏฐัพพายตนัน กายวิญาณธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย. รูปายตนัน สทหายตนัน คนธายตนัน รสายตนัน โผฏฐัพพายตนัน มโนธาตุยา ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย.

ยัม รุปิ นิสสาย มโนธาตุ จ มโนวิญาณธาตุ จ วตตนติ ตัม รุปิ มโนธาตุยา จ มโนวิญาณธาตุยา จ ตัมมปยุตตกานณจ ธมมานัน อติปิศาจเยน ปัจจโย.

๒. การแปลคำต่อคำ

๒๑. [อติโ - เนื้อความ/ ปทสส - แห่งบท]/ “อติปิศาจโย”ติ. - ว่า “.....” ดังนี้ ความว่า/
จตตารโ - ๔ ประการ/ ชนธา - ชั้นทั้งหลาย/ อรูปิโน - ที่มีรูปหามีได้/ อณุมณญ์ - แก่กันและกัน/
อติปิศาจเยน - โดยอติปิศาจ/ ปัจจโย. - เป็นปิศาจ/
จตตารโ - ๔ ประการ/ มหาภูตา - มหาภูตรูปทั้งหลาย/ อณุมณญ์ - แก่กันและกัน/ อติปิศาจเยน - โดยอติปิศาจ/ ปัจจโย. - เป็นปิศาจ/
โอกกนตักขณ - ในขณะเป็นที่ก้าวลงสู่ครรภ์/ นามรูปิ - ชื่อและรูป/ อณุมณญ์ - แก่กันและกัน/ อติปิศาจเยน - โดยอติปิศาจ/ ปัจจโย. - เป็นปิศาจ/

จิตตเจตสิก - ที่เป็นธรรมทั้งเป็นจิตทั้งไปรวมกันแล้วด้วยจิต/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ จิตตสมุฏฐานานํ - ที่มีจิตเป็นเหตุตั้งขึ้นพร้อม/ รูปานํ - แห่งรูปทั้งหลาย/ อตฺถิปจฺจเยน - โดยอตฺถิปจฺจย/ ปจฺจโย. - เป็นปัจจัย/

มหาภูตา - มหาภูตรูปทั้งหลาย/ อุปาหารูปานํ - แห่งรูปที่ควรเข้าไปยึดถือทั้งหลาย/ อตฺถิปจฺเจเนน -
โดยอตฺถิปจฺจโย/ ปจฺจโย. - เป็นปัจจโย/

จกขยตน์ – อายตนะคือดวงตา/ **จกขุวิณญาณธตฺยา** – แหงธตฺคือควมรู้แจ้งด้วยดวงตา/ **ตํสมปยุตต**
กานณจ – ที่ประกอบทัวพร้อมแลวด้วยธตฺคือควมรู้แจ้งด้วยดวงตานัน ด้วย/ **ธมฺมานํ** – แหงธรรมทั้งหลาย/ **อตฺถิปจ**
จเยน – โดยอตฺถิปจจัย/ **ปจจโย.** – เปนนจจัย/

ไสตยตนฺ – อายุตนะคือหู/ ไสตวิณญาณธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหู/ ตัมสมปยุตตกานถจ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหูนั้น ด้วย/ ธมมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อตฺถิปจฺเจยน – โดยอรรถปัจจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจัย/

ฆานายตนี – อายุตนะคือจุมก/ **ฆานวิณญาณธาตุยา** – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยจุมก/ **ตัมสมปยุตตกานณจ**
 – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยจุมกนั้น ด้วย/ **ธมมานัน** – แห่งธรรมทั้งหลาย/ **อติปิฏจเณ** –
 โดยอติปิฏจัย/ **ปจจโย** – เป็นปัจจัย/

ชีว Hayden – อายุ ๓๓ ปี/ ชิวหาวิญญานชาตยา – แห่งชาตคือความรู้แจ้งด้วยลึน/ ตัมปะตตกานณจ –
ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยชาตคือความรู้แจ้งด้วยลึนนัน ด้วย/ ธมมานัน – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อตติปัจจเยน –
โดยอติปัจจย/ ปจโย. – เป็นปัจจย/

กายายตนํ – อายตนะคือร่างกาย/ กายวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยร่างกาย/ ตัมมปยุตต
 กานนญ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยร่างกายนั้น ด้วย/ ธมมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อตฺติปจ
 จเยน – โดยอตฺติปจจัย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจัย/

รูปายตน – อายตนะคือรูป/ **จกขุวิณญาณธาตุยา** – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตา/ **ตัมสมปยุตตกานถจ** –
 ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตานั่น ด้วย/ **ธมมาน** – แห่งธรรมทั้งหลาย/ **อติปิจเจยน** –
 โดยอติปิจจัย/ **ปจจโย** – เป็นปัจจัย/

สททหายตน – อายตนะคือเสียง/ โสตวิญาณธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหู/ ตัมสมปยุตตทานถจ –
 ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหูนั้น ด้วย/ ธมมานัน – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อตถิปจจเยน – โดยอรรถ
 ปัจจย/ ปจจโย. – เป็นปจจย/

คนรายตน – อายุตนะคือกัลป์/ **ฆานวิญญานธาตุยา** – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยจุมุก/ **ตัมมปยุตตทานถ**
 – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยจุมุกนั้น ด้วย/ **ธมมาน** – แห่งธรรมทั้งหลาย/ **อติปิฏจเณ** –
 โดยอติปิฏจัย/ **ปจโย** – เป็นปิฏจัย/

รสายตน์ – อายตนะคือรส/ ชิวหาวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยลิ้น/ ตัมปยุตตกานถก – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยลิ้นนั้น ด้วย/ ธมมานิ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อติปิฏกเยน – โดยอติปิฏก/ ปัจจโย – เป็นปัจจย/

โณฏฐพพายตนํ – อายตนะคือความถูกต้อง/ กายวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยร่างกาย/
ตัมมปยุตตทานณจ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยร่างกายนั้น ด้วย/ ธมมานํ – แห่งธรรม
ทั้งหลาย/ อตฺถิปจฺจเยน – โดยอตฺถิปจฺจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

รูปายตนํ – อายตนะคือรูป/ สทฺทายตนํ – อายตนะคือเสียง/ คนฺธายตนํ – อายตนะคือกลิ่น/ รสายตนํ –
อายตนะคือรส/ โณฏฐพพายตนํ – อายตนะคือความถูกต้อง/ มโนวิญญานธาตุยา – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ/
ตัมมปยุตตทานณจ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจนั้น ด้วย/ ธมมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/
อตฺถิปจฺจเยน – โดยอตฺถิปจฺจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

ยํ – ไค/ รูปํ – ซึ่งรูป/ นิสฺสาย – อาศัยแล้ว/ มโนธาตุ จ – มโนธาตุ ด้วย/ มโนวิญญานธาตุ จ – ธาตุคือ
ความรู้แจ้งด้วยใจ ด้วย/ วตฺตฺตํ – ย่อมเป็นไป/ ตํ – อันนั้น/ รูปํ – รูป/ มโนธาตุยา จ – แก่มโนธาตุ ด้วย/ มโนวิ
ญญานธาตุยา จ – แห่งธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ ด้วย/ ตัมมปยุตตทานณจ – ที่ประกอบทั่วพร้อมแล้วด้วยธาตุคือใจนั้น
ด้วย/ ธมมานํ – แห่งธรรมทั้งหลาย/ อตฺถิปจฺจเยน – โดยอตฺถิปจฺจย/ ปจฺจโย. – เป็นปัจจย/

๓. การแปลโดยความ

[๒๑] อตฺถิปจฺจย^๕ ได้แก่ ชนธ ๔ ที่ไม่เป็นรูปเป็นปัจจยแก่กันและกันโดยอตฺถิปจฺจย

มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจยแก่กันและกันโดยอตฺถิปจฺจย ในปฏิสนธิขณะ นามรูปเป็นปัจจยแก่กันและกัน
โดยอตฺถิปจฺจย สภาวะธรรมที่เป็นจิตและเจตสิกเป็นปัจจยแก่จิตตสมุฏฐานรูปโดยอตฺถิปจฺจย มหาภูตรูปเป็นปัจจยแก่อ
ปาหารูปโดยอตฺถิปจฺจย

จักขายตนะเป็นปัจจยแก่จักขุวิญญานธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยจักขุวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิปจฺจย
โสธายตนะ เป็นปัจจยแก่โสทวิญญานธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยโสทวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิปจฺจย
ฆานายตนะ เป็นปัจจยแก่ฆานวิญญานธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยฆานวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิปจฺจย
ชีวนายตนะ เป็นปัจจยแก่ชีวนวิญญานธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยชีวนวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิ
ปัจจย

กายายตนะ เป็นปัจจยแก่กายวิญญานธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยกายวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิปจฺจย
รูปายตนะ เป็นปัจจยแก่จักขุวิญญานธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยจักขุวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิปจฺจย
สทฺทายตนะ เป็นปัจจยแก่โสทวิญญานธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยโสทวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิปจฺจย
คันธายตนะ เป็นปัจจยแก่ฆานวิญญานธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยฆานวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิปจฺจย
รสายตนะ เป็นปัจจยแก่ชีวนวิญญานธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยชีวนวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิปจฺจย
โณฏฐพพายตนะเป็นปัจจยแก่กายวิญญานธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยกายวิญญานธาตุนั้นโดยอตฺถิ
ปัจจย

^๕ อภิ.ส. (ไทย) ๔๐/๒๑/๑๑-๑๒.

รูปายตนะ สัททายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ และโณภูมิจักขายตนะเป็นปัจจัยแก่มนธาตุและสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยมนธาตุนั้นโดยอติปัจจัย

รูปที่มนธาตุ และมนวิญญานธาตุอาศัยเป็นไป เป็นปัจจัยแก่มนธาตุ มโนวิญญานธาตุ และสภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยธาตุทั้ง ๒ นั้นโดยอติปัจจัย

๔. สรุป

ชั้น ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน เป็นปัจจัยของกันและกัน. มหาภูตรูป ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นปัจจัยของกันและกัน, ธรรมที่เป็น จิต และ เจตสิก เป็นปัจจัยแห่งรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน, อายตนะภายใน คือตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นปัจจัยแห่งจักขุวิญญานธาตุ เป็นต้น และแห่งธรรมที่สัมปยุตด้วยจักขุวิญญานธาตุ เป็นต้น

อายตนะภายนอก คือรูป, เสียง, กลิ่น, รส, โณภูมิจักขะ เป็นปัจจัยแห่ง จักขุวิญญานธาตุ เป็นต้น และแห่งธรรมที่สัมปยุตด้วย จักขุวิญญานธาตุนั้น ๆ, โดยฐานะเป็นอติปัจจัย

๕. ข้อคิดตามหลักธรรม

อติปัจจัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ดังนี้

อติปัจจัย คือ ธรรมที่อุดหนุนโดยมีอยู่ หมายความว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็จะเกิดมีตามมา เมื่อมีธรรมเช่นนี้ ธรรมเช่นนั้นจึงมีตามมาด้วย เช่น เมื่อมีมหาภูตรูป คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็จะมีอุปาทายรูปเกิดขึ้นตามมา ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นต้น